

آبانماه

پیش از ورود در بحث راجع بآبانماه و اهمیت آن در میان ماه‌های ایران قدیم خوبست خوانندگان گرامی را بنحو اختصار با چگونگی تقویم ایرانیان باستانی آشنا سازیم. بدیهی است بحث ما در این باب فهرست وار و تنها مقصور بر اشاره کوتاه و مختصری است والا تحقیق در این موضوع خود بمقاله‌ای جداگانه نیازمند میباشد.

ایرانیان قدیم پس از ترك تقویمی که اسامی نهمه‌ماه از ماههای دوازده گانه آنرا در کتیبه بیستون داریوش کبیر و مابقی را در الواح خشتی مکشوف دوزیر زمینهای تخت جمشید می‌یابیم، تقویم جدیدی را معمول داشته‌اند که چون همه اسامی ماهها و روزهای آن از نامهای ایزدان و امشاسپندان و القاب اهور مزدا و بعبارت دیگر از اسامی مقدسات اوستائی مأخوذ است به «تقویم اوستائی» شهرت دارد. اساس این تقویم بر سال شمسی یعنی سیصد و شصت و پنج روز و شش ساعت (تقریبی) بود و سال به دوازده ماه سی‌روزه و پنج روز (اندر گاه - پنجه) تقسیم میشد و از کشور ژانده صد و بیست سال نیز ماهی سی‌روزه پدید می‌آمد که آنرا بنا بر نقل مورخان اسلامی «ببیزک» میخواندند.

هریک از ماهها در این تقویم بنام اهور مزدا یا یکی از القاب وی و یا بنام یکی از امشاسپندان (۱) و یا ایزدان (۲) موسوم است و علاوه بر این هر یک از ایام سی‌گانه ماهها نیز اسمی خاص دارد که مانند اسامی ماهها از نام یا القاب اهور مزدا و فرشتگان گرفته شده است و چون دوازده اسم از این اسمهای سیگانه مانند اسامی ماههاست بالنتیجه در هر ماه یک روز با اسم همان ماه مطابق میافتد. ماههای اوستائی بعد از تسلط عرب اگر چه کم و بیش در ایران معمول بود ولی هیچگاه رسمیت قاطع نداشت تا در سال ۱۳۰۴ شمسی دوباره تقویم رسمی ایران گردید و اسامی آن بهمان ترتیبی است که اکنون در ایران متداول است یعنی:

۱- امشاسپند بخش‌تن از یاوران «منش مقدس» (سپنت می‌نیو) یعنی به اردیبهشت -

خرداد - امرداد - شهریور - بهمن - اسفندارمذ، اطلاق میشود.

۲- ایزد (یزت) عنوان عده زیادی از فرشتگان است که در اداره امور خیر مجاهدت

می‌کنند مانند - آذر - بهرام - تیر - سروش - مهر و غیره.

اوستائی	پهلوی	فارسی
Fravashî	Fravardîn	فروردین
Asha vahishta	Urdvâhisht	اردیبهشت
Haurvatât	Khvardâdh	خرداد
Tishtrya	Tîr	تیر
Amərətât	Amurdâdh	امرداد
Xshathra Vairya	Shahrêvar	شهریور
Mithra	Mihr	مهر
Abhân (Anâhitâ)	Abhân	آبان
Atar	Adhur	آذر
Ahura Mazdâ (Ohrmazda) Dadhy		دی
Vohu Manah	Vahman	بهمن
Spənta Armaiti	Spandarmadh	اسفندارمذ

در این تقویم چنانکه میدانیم آبانماه در ودیف هفتم قرار گرفته است. کلمه آبان از دو جزء آب و الف و فون نسبت ترکیب شده است و بدین طریق این ماه متعلق است بایزدموکل بر آب یعنی اردویسورانهیت،^(۱) میباشد. نهادن نام آبان بر ماه متعلق به اردویسورانهیت، قنله در این مورد معمول نیست بلکه در اوستا (نِسک یشتها) نیز نام یشت متعلق به اردویسورانهیت راه آبان یشت، میخوانند و همچنین است جزء چهارم از خرده اوستا که آنرا نیز چون در نیایش اردویسورانهیت، است بنام آبان نیایش، میخوانند و آبان نیایش را باید بر کنار جویبارها و سرچشمه ها و رودخانه ها سرود .

اما آبان یشت که در ستایش اردویسورانهیت، فرشته موکل بر آب میباشد چون پنجمین یشت از نِسک یشتهاست به یشت پنجم مشهور است و یکی از قدیمترین و مهمترین یشتها و قطعات اوستاست که در آن نام بسیاری از شاهان و پهلوانان داستانی ایران با مختصری از داستانهای آنان آمده است. این یشت مفصل و زیبا با ستایش آبی آرایش مقدس، آغاز میشود و بنابراین خاص یکی از عناصر چهارگانه که نزد ایرانیان سمت تقدیس داشتهاند، میباشد. احترام

ایرانیان نسبت به عناصر چهارگانه خاصه نسبت بآب تابدرجه‌ای بود که غالب عورخان و نویسندگان یونانی هم که راجع بملت ایران در عصر هخامنشی یا بعد از آن مطالبی نکاشته‌اند از این باب سخن گفته‌اند و بهمین سبب هم فرشته‌ها و کل برآب یعنی اناهیت، که فرشته‌ای مؤنث است نیز دارای اهمیت و اعتبار بسیار بود. اناهیت، بمعنی دور از آرایش، بی‌آرایش، پاک و در فرهنگ اوستائی بمعنی ایزد نگاهبان آب و در فارسی بمعنی ستاره زهره است و اردویسور اناهیت، هم در اوستا علاوه بر فرشته‌ای که نام برده‌ایم، نام رودی مینوی و دور از آرایش است که اوصاف بیشماری از آن در اوستا آورده‌اند. اهمیت ناهید در میان ایزدان اوستائی بحدی است که از عهد هخامنشی بعد در ردیف اهورمزدا و میثرا (مهر) قرار گرفت و معابد مهمی برای او ساخته شد که از همه آنها معروفتر معابد همدان و شوش و کنکاور بوده است و هنوز آثار معبد ناهید در کنکاور برجایست. در این معابد مجسمه‌های گرانبها و جزرک از اناهیت قرار داشت. ستایش اناهیت بعنوان یکی از ایزدان مهم و نام آور اوستائی، تا دوره ساسانی نیز متداول بود و آتشکده‌ها و معابدی بنام او موسوم میگردید و علاوه بر این پرستش ناهید در نزد ملل و اقوام یونان و آسیای صغیر هم معمول بوده است چنانکه آثار پرستشگاههای وی را در بلاد آسیای صغیر یافته‌اند و در نزد یونانیان نام اناهیت به آناهیتی تیس^(۱) مبدل شد و اغلب این نام با آرتیمیس^(۲) اربة النوع عصمت و عفت یونانی همراه است و عین این اهمیت را هم چه در ایران و چه در خارج از ایران ایزد میثرا (مهر) داشته‌است. با مطالعه در این مقدمات مرتبه بلند اناهیت یعنی ایزد حامی آب بنیکی معلوم و ارزش و مقدار ماه آبان یعنی ماهی که منسوب به عنصر مقدس آب و ایزد اناهیت است روشن میشود و اکنون میتوانیم راجع باعیادی که در این ماه متداول بود سخن گوئیم.

همچنانکه در آغاز این مقاله ملاحظه کرده‌اید هر يك از ایام سی گانه ماه را در تقویم اوستائی بنام اهور مزدا یا یکی از القاب و نعوت^(۳) او و یا بنام

۱- A naïlis

۲- Artemis

امشاسپندان و ایزدان مینامند و دوازده نام از این اسامی که بتفاریق در میان اسامی ایام
 پراکنده است مطابق با نام ماههاست. پس در هر ماه اسم يك روز با اسم ماه
 مطابق می افتد. ایرانیان چنین ایامی را جشن می گرفتند و بزرگ میداشتند
 و تشریفات و ادعیه و مراسم خاصی برای آن داشتند و معمولا این گونه عیده
 را با علامت «گان» از سایر ایام مشخص میساختند مثلا اردیبهشت روز (روز
 سوم) از اردیبهشت ماه را، اردیبهشتگان، و خرداد روز (روز ششم) از خرداد
 ماه را، خردادگان، و تیر روز (روز سیزدهم) از تیر ماه را، تیرگان، مینامیدند
 و قس علیهذا و چون روز دهم هر ماه، آبان، نام دارد از تصادف این نام بانام
 آبانماه جشنی از قبیل جشنهای مذکور بوجود میآید بنام «آبانگان» که از
 جشنهای مهم و معتبر ایرانیان بود.

راجع بعلمت پیدا شدن جشن «آبانگان» جز آنچه گفته ایم دلیل معتبر
 دیگر نمیتوان یافت لیکن چون اهمیت این جشن در نزد ایرانیان بسیار زیاد
 بود مانند جشنهای معروف دیگر راجع بآن داستانها و روایاتی پدید آمد و از
 آنجمله گفته اند از علل ظهور این جشن یکی آنست که در این روز زاب (زو) پسر
 تهماسب بر تخت سلطنت نشست و در این روز بحفرا نهار و پدید آوردن
 آبادانیها فرمان داد و در همین روز بر افراسیاب تورانی غلبه یافت و او را از ایرانشهر
 بیرون راند و در این روز پس از هشت سال بی بارایی و قحط و کرسنگی و مرگ
 باران فرو بارید و این اسباب مایه مبارکی و میمنت آبانگان شد و ایرانیان
 آنرا جشن گرفتند. بنابر بعضی از اخبار دیگر در همین روز آبانگان خیر
 اسارت ضحاک بدست فریدون بهفت کشور (اقالیم سبعمه) رسید و فریدون ایران
 را در اختیار و انقیاد خود در آورد و مردم را بتملك خانه و اراضی و مراتع
 و اولاد و مایملك خود فرمان داد و سمت «كده خدائی»^(۱) بدانان بخشید.

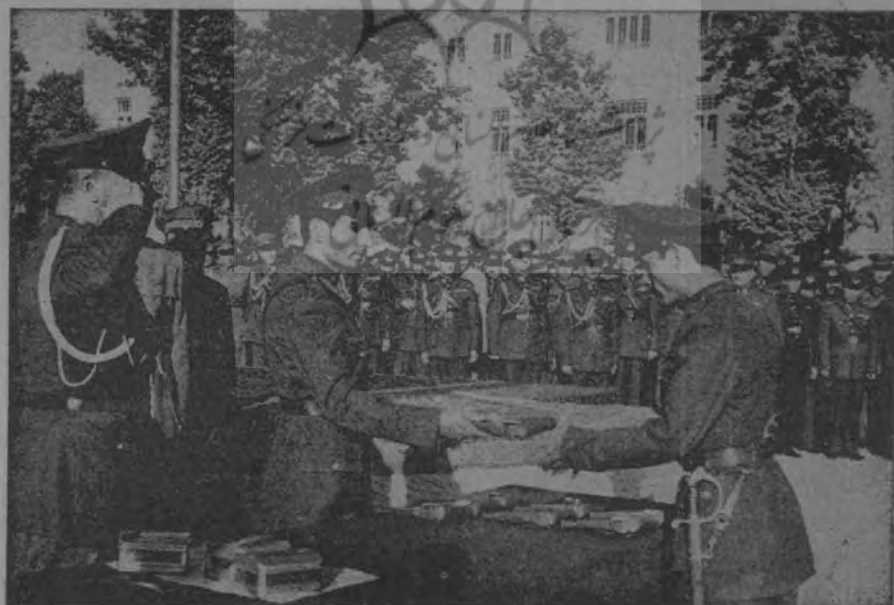
جشن دیگری که بعضی از مورخان و منجمان قدیم بدین ماه نسبت
 داده اند جشن معروف فروردگان^(۲) یعنی جشن بازگشت فروشی (فرورهر)

۱- كده و «كده» بفتح اول یعنی خانه - آبادی - مستقر و خداه یعنی «رب» و «صاحب»
 و «رئیس» و «بزرگ» و «شاه» است و كده خدائی علاوه بر میانی دیگر خود را باینجامعنی «آزادی در
 امور شخصی» و «اختیار در امور حیاتی و اصل مالکیت» و نظیر آن دارد.

۲- راجع بچشم فروردگان رجوع کنید بشماره ۱۲ سال ششم مجله ارتش

اعلیحضرت همایونی هنگام اصفاء گزارش فرمانده دانشکده افسری

اعلیحضرت همایونی هنگام اعطاء جایزه بیکی از فارغ التحصیلان رتبه اول دانشکده افسری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

های پاکان و نیکان است بمنازل و مساکن سابق خود . مراسم این جشن قاعده
باید در ایام اندر گاه (پنجه - خمسة مستر قه) برگزار شود که معمولاً در پایان
سال یعنی از بعد از سیام اسفندار مذ ماه تا اول فروردین ماه واقع بود لیکن
چون ایرانیان قدیم بنا بر آنچه در آغاز همین مقاله گفته‌ایم هر صد و بیست
سال یکبار از مجموع کسور زائده سالها ماهی پدید می‌آورده و آنرا بنام
« بهیزك » بترتیب در پایان ماههای سال قرار میداده‌اند (یعنی در صد و بیست
سال اول در پایان فروردین و در صد و بیست سال دوم در پایان اردیبهشت)
و بنا بر اطلاعی که داریم آخرین کیبسه ایرانیان پیش از اسلام در دوره خسرو
اول انوشیروان صورت گرفته و ماه بهیزك بعد از آبان قرار داده شده بود ، بنا بر این
آبان‌ماه در حکم آخرین ماه سال محسوب شده و جشن فروردگان در پایان آن
یعنی در پنج روز آخر آن واقع گردیده است و بعد از آن بر اثر اهمال کیبسه
همچنان در پایان آبان‌ماه باقی ماند و چون بحث در این باب که یکی از غل
اختلاف تقویم یزدگردی و تقویم مجوسی و تقویم شاهنشاهی و تقویم معتضدی
و تقویم جلالی است از حوصله این مقال خارج است فعلاً از مطالعه بیشتری در
این باب صرف نظر می‌کنیم و سخنان خود را در همین جا پایان می‌بخشیم .

